

Mere information

Kulturarvsstyrelsen

'Information om bygningsbevaring' er en række vejledningsblade om vedligeholdelse af bevaringsværdige huse, som kan findes på www.kulturarv.dk.

På styrelsens hjemmeside findes også 'Vadehavets Kulturarv', som indeholder en kortlægning, vurdering og formidling af landskab, kulturmiljøer, landsbyer, byggeskik m.m. i Vadehavregionen.

'Fredede og bevaringsværdige bygninger i Danmark' er en oversigt over bl.a. fredede og bevaringsværdige bygninger i Danmark, som kan findes på www.kulturarv.dk/fbb/index.htm.

Velfærdsministeriet

'Vejledning til bevaringsværdige bygninger' er et opslagværk med vejledning og anvisninger, der beskriver, hvordan arbejder skal udføres, hvis der er tilskud fra byfornyelsesmidlerne eller de kommunale lokale tilskudsudvalg. Redaktion: Center for Bygningsbevaring. Kan rekvireres gratis på tlf. 33 92 93 26.

Center for Bygningsbevaring i Raadvad

På www.bygningsbevaring.dk kan der fås uddybende tekniske anvisninger om bygningsbevaring, som er koordineret med Kulturarvsstyrelsens 'Information om Bygningsbevaring'. Her findes også lister over materialeproducenter, håndværkere, forhandlere m.fl.

Relevante foreninger og interesseorganisationer

www.byfo.dk er en interesseorganisation for ejere af fredede bygninger.

www.bygningskultur.dk er en paraplyorganisation for byggeriets interesseorganisationer.

www.foreningen-straatag.dk er en medlemsforening for ejere, tækkemænd og interesserede.

www.byogland.dk er en paraplyorganisation for lokale bevaringsforeninger med link til lokale medlemsforeninger i Esbjerg, Ribe, Rømø, Sønderho, Tønder, Varde og Vestslesvig.

KULTURARVSSTYRELSEN
H.C. ANDERSENS BOULEVARD 2
1553 KØBENHAVN V

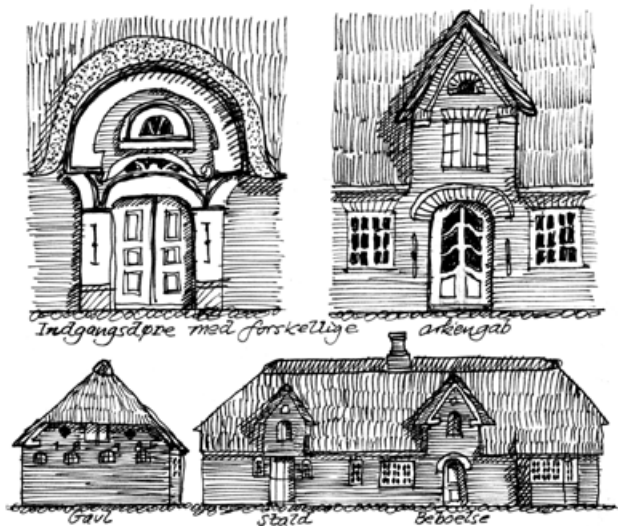
TELEFON 33 74 51 00
kulturarv@kulturarv.dk
www.kulturarv.dk

Udgivet af Kulturarvsstyrelsen, 2007. Tryk: Tryk: Fihl Jensen Grafisk Produktion A/S. Layout: Eg&J. Flord.

Vestslesvigske gårde

Vadehavet Kulturarvsatlas

Vestslesvigske gårde

Vadehavsregionen er begünstiget med de mange grundmurrede huse og gårde, der sammen danner en karaktergivende og vigtig del af bebyggelsen her, og som kan samles under betegnelsen 'vestslesvigske gårde'. Disse bygninger er berømt og fremhævet gennem de sidste hundrede år, og en række af 1900-tallets førende arkitekter har studeret, opmålt og ladet sig inspirere af de smukke velproportionerede huse og de enkle, gode byggematerialer.

Typisk for den vestslesvigske gård er den forholdsvis lange længe, der både rummer beboelse og stald, og som oftest er øst-vest-vendt. Beboelsen og stald er adskilt af en gennemgående forstue, der betegnes 'e Framgol'. I facaden er forstuen ofte markeret med det typiske *arkengab*, der er en frontkvist i plan med facaden. I den sydlige del af Vadehavsregionen finder man også den specielle karnap, der er et helt typisk træk for områdets bygninger.

Længen med bolig og stald kan stå alene eller den kan være en del i et vinkelbygget, tre- eller firelænget bygningskompleks. Hvis der er flere længer, sker adgangen til gården i facaden og ikke fra gårdspladsen, som det ellers er skik i det meste af landet.

Den vestslesvigske gård er opført i de egnstypiske tegl, der kan variere i farven fra mørk sintret brun-violet til lys rød. Stenen er lagt i krydsforbandt og med en flad fuge, der er helt i plan med facaden. Fugen er ofte opstreget med hvidtekalk. Bygningerne kan være udsmykkede med enkle murværksdekorationer som gesimsbånd og stik samt af enkle dekorationer, hvor man udnytter stenenes farveforskelle. Gesimser og vinduesindfatninger kan også være hvidkalkede og stå i effektiv kontrast til det røde murværk. Særligt i den sydlige del af området er det røde murværk dominerende.

Taget er tækket med rør, og mønningen er lagt med store tørv, der ligger med overlæg. Den valmede tagflade er ubrudt og uden tagkviste, og det tækkede tag optager i bløde kurver taget fra henholdsvis arkengab og den fremspringende karnap.

De typiske landhuse har enkle torammede og opsprossede vinduer udført i træ, mens der i stald og udlænger er mindre vinduer, der oftest er halvrunde og udført i støbejern. Hoveddøren er traditionelt en fyldingsdør eller en beklædt revledør, mens der i stald og udlænger er revledøre, -luger og -porte.

Bygningerne er tillige kendetegnede ved de smukt udformede murankre i smedejern, der pryder facaderne. Særlig typiske er de to murankre omkring hoveddøren, der fastholder den indvendige karm.

Enkelt og velbevaret eksempel på den vestslesvigske byggeskik med karnap, halvvalmet tag og arkengab. Rygningen krummer op mod tagryggen, der prydes af den typiske skorstenspipe.

Det vestslesvigske længehus er kendetegnet ved at have bolig og stald i samme længe samt ved, at indgangen er i facaden og ikke fra gårdspladsen. Over indgangen er den typiske arkengab, og ved siden af denne er karnappen, der er placeret i stuen – også kaldet 'dørns'. Det lange hus har typisk kun én skorsten.

Landskab og kulturarv

Hovedparten af de ældre gårde og huse ligger i landsbyer, der typisk er placeret let hævet på geest-randen i overgangen til marsken. Denne placering i landskabet giver god adgang til både agerjord og engarealer. Den vestslesvigske gård er særligt fremherskende i området syd for Ribe.

I det træfattige landskab har det været vanskeligt at skaffe konstruktionstømmer, og helt tilbage i 1700-tallet var det almindeligt at bygge i grundmur, der også er modstandsdygtig i det kystnære klima.

De karakteristiske mursten blev brændt lokalt. Rør til tækning skar man i engdragene og i marsken, og kalk til mørtel og til hvidtning fremstillede man ved at samle og brænde skaller og kalksten fra stranden.

Bebyggelsen udformning er således præget af både de klimatiske og landskabelige forhold samt af adgangen til byggematerialer.

I Vadehavsregionen er den slesvigske gård et af de bedst bevarede eksempler på en særlig regional byggeskik.

Sårbarhed

Bygningerne er som udgangspunkt sårbare over for ændringer i den typiske facadeopbygning, tagformen samt for nedbrydning af de særlige kendetegnende bygningsdele som arkengaben og karnappen.

Gårdene er også sårbare over for reparationer udført med materialer, der ikke arbejder godt sammen med de øvrige byggematerialer, fordi de er for tætte, hårde og usmidige. Derved kan der meget hurtigt opstå alvorlige byggeskader, såsom råd og svamp i træ, fugtskader eller forvitring af murværk.

Facadernes murværk er særligt sårbart over for pudsning, berapning og reparationer udført med fremmede sten og andre mørteltyper.

De kalkede partier er sårbare over for ændring af materiale til overfladebehandling, f.eks. fra kalk til plastik, eller cementbaseret maling, der kan medføre en række byggetekniske problemer.

De tækkede tage er følsomme over for ændringer af tagdækningsmateriale samt for etablering af nye tagkviste eller tagvinduer i de ubrudte tagflader.

Bygningerne er sårbare over for ændringer eller udskiftninger af originale vinduer og døre, af hvilke der kun er bevaret meget få. Bygningerne er også sårbare over for nye vinduer og døre, der er fremmede for denne bygningstype, f.eks. termoruder med kraftige sprosser eller pålmede snydesprosser og plastikvinduer.

Den vestslesvigske gård er karakteriseret af enkle byggematerialer, der ikke alene er smukke, men også arbejder godt sammen og danner en gennemtænkt byggeteknisk helhed. Pikstensbelægningen har faldt væk fra huset og leder regnvandet væk fra murværket for at undgå opfugtning og opsprøjt fra tagdryppet.

Gode råd

De vidste, hvad de gjorde, da de byggede de gamle huse og gårde – ellers havde bygningerne næppe overlevet frem til i dag. Det bedste råd til ejeren af en gammel vestslesvigsk gård er derfor at vedligeholde og bygge videre med de samme materialer, som da huset blev bygget. Der er mange dygtige lokale håndværkere, der mestrer den lokale tækketradition. De traditionelle byggematerialer som kalk, linoliemaling uden terpentin fås i dag i almindelig handel.

Murværk og facader

Ved reparationer af murværket bør anvendes sten af samme type og format, som de tidligere anvendte. Fuger bør udføres som de eksisterende, hvilket oftest er en ren kalkmørtel uden cement, udført som skrabefuge.

De hvidkalkede detaljer bør fortsat vedligeholdes med hvidtekalk, og der bør ikke anvende nyere materialer som f.eks. plastikmaling, cementpulvermaling eller lignende. Kalken er den mest diffusionsåbne overfladebehandling og det produkt, der arbejder bedst sammen med de øvrige traditionelle byggematerialer. Kalker man rigtigt og med de rette materialer, behøver man kun at kalke hvert 5. - 8. år.

Vinduer

Har bygningen endnu sine ældre vinduer, bør disse bevares. I dag findes der firmaer, som har specialiseret sig i vindues-istandsættelse, og man kan få indvendige forsatsrude-systemer med samme komfort og endda bedre isoleringseffekt end tilsvarende termoruder. Man bør ligeledes være opmærksom på de gamle håndsmede beslag, af hvilke der desværre er bevaret meget få. Ved maling af vinduer og skodder bør man holde sig til de materialer og farver, som oprindeligt er anvendt.

Skal man udskifte nyere vinduer og ikke ved hvordan de oprindelige har set ud, anbefales det, at man isætter torammede opsprossede vinduer, der er udført i træ med enkeltlagsglas og kitfals. Nye vinduer i enkeltlagsglas kan forsynes med en indvendig koblet forsatsramme, så man opnår samme (eller bedre) varmeøkonomi og komfort som ved tilsvarende termoruder.

Døre

Eksisterende gamle, originale døre eller porte fra bevaringsværdige huse bør reparereres og istandsættes, frem for at skiftes ud – uanset hvad tilstand de er i. De nye døre eller porte kan aldrig opnå samme smukke overfladekarakter, slid og patina, som de gamle.

Revedøre og porte udgør en væsentlig del af landbebyggelsens særlige bevaringsværdier, og hvis disse er bevaret, bør man istandsætte og vedligeholde dem. Er døre og porte så nedbrudte, at en reparation ikke giver mening, bør man udføre nye revedøre eller porte i samme materialer og efter samme konstruktionsprincip. Man bør genanvende ældre håndsmedede beslag.

Tage

De tage, der i dag er belagt med vingetegl, bør fortsat lægges med vingetegl af samme type og kvalitet som de eksisterende. Man skal være særlig opmærksom på rygningen, der bør udføres traditionelt med rygningsssten lagt i mørtel og ikke med påskruede pyntesten.

Skævheder og lunger i tagfladerne og tagfødterne bør ikke rettes op ved tagomlægninger, men bibeholdes som de er. Skorstenspiber, der sidder på rygningen, bør inddækkes i taget ved indmuring med mørtel og ikke med zink.

Ved de tækkede tage bør man bibeholde den karakteristiske vandrette eller let indad skrående afskæring af tagskægget.

Smedejern

Murankre af smedejern bør løbende vedligeholdes med jernmønje og oliemaling. Ved en eventuel udskiftning bør man igen anvende traditionelt smedede ankere og ikke udskårne og sammensvejsede.

Ombygninger

Er huset bygningsfredet, kræver alle ændringer, der går ud over almindelig vedligeholdelse, en forudgående tilladelse fra Kulturarvsstyrelsen. Husk også at spørge kommunen om der er udarbejdet en bevarende lokalplan for området eller om bygningen er udpeget som bevaringsværdig i kommuneplanen.